

Forskning om multinationella företag på IUI i slutet av 1990-talet

Karolina Ekholm

Särtryck ur Magnus Henrekson (red.),
IFN 1939–2019 – 80 år av ekonomisk forskning

 INSTITUTET FÖR
NÄRINGSLIVSFORSKNING

FORSKNING OM MULTI-NATIONELLA FÖRETAG PÅ IUI I SLUTET AV 1990-TALET*

KAROLINA EKHOLM

ETT JOBBERBJUDANDE

Min första presentation vid en internationell forskarkonferens ägde rum i Prag i början av hösten 1995. Jag hade disputerat vid Lunds universitet under våren på en avhandling om multinationella företag (Ekholm 1995). En av uppsatserna, som handlade om tjänstehandel inom multinationella företag, hade antagits för att presenteras vid European Economic Associations (EEAs) årliga kongress. Min session ägde rum kl. 8–10 sista dagen och jag räknade med att det på grund av den oförmånliga tidpunkten skulle vara ganska glest bland publiken i lokalen. Det tyckte jag snarast var en fördel eftersom jag var nervös inför att presentera min forskning i ett internationellt sammanhang för första gången.

Mycket riktigt var det glest i bänkraderna när jag ställde mig upp för att påbörja min presentation och jag kände mig relativt lugn. Men just som jag började tala klev Ulf Jakobsson in genom dörren och pulsen steg märkbart. Jag visste att han var chef för Industriens Utredningsinstitut (IUI) och jag misstänkte att han var där för att se om jag skulle kunna passa som forskare där. En av de andra uppsatserna i min avhandling baserades delvis på data över svenska multinationella företag insamlade vid IUI och i samband med skrivandet av den hade jag haft kontakt med forskare på IUI. Därmed visste Ulf att jag forskade om multinationella företag. Jag hade också fått uppfattningen att IUI:s ledning gärna ville hitta yngre personer som skulle kunna använda IUI:s datamaterial för sin forskning. Jag gissade därför att det hela skulle kunna leda till ett jobberbjudande om jag verkade hålla måttet.

Jag blev lättad när han kom fram till mig efter sessionen och föreslog att vi

* Delar av innehållet i denna uppsats har publicerats i Ekholm (2018).

skulle dricka kaffe tillsammans i pausen. Det betydde rimligtvis att han åtminstone inte blivit avskräckt av presentationen. Och mycket riktigt så erbjöd han mig jobb på IUI där och då, under en kaffepaus på EEAs konferens i Prag i september 1995.

Det skulle dock dröja något innan jag verkligen blev anställd som forskare på IUI. Jag hade bindningar till Lund och föreslog initialt att jag skulle vistas som gästforskare vid IUI. När jag väl kom på plats i januari 1996 öppnade sig dock något av en ny värld för mig och jag blev en av institutets anställda forskare under våren 1996. Anställningen varade i fyra år, tills jag år 2000 fick en tjänst på Nationalekonomiska institutionen vid Handelshögskolan.

Tiden på IUI kom att bli oerhört formativ för mig. Det bedrevs både teoretisk och empirisk forskning på hög nivå och det var betydligt mer interaktion mellan forskarna – även mellan forskare med olika inriktning – än vad jag var van vid från Lunds universitet. Medarbetarna var också mycket mer engagerade i den ekonomisk-politiska debatten än vad som var fallet i Lund. Under tiden på IUI grundades flera av de vänskaper som visat sig mest beständiga genom livets upp- och nedgångar.

EN KREATIV OCH LÄRORIK MILJÖ

När jag kom till institutet hade Assar Lindbeck och Jörgen Weibull anställts på deltidbasis och tillbringade någon dag i veckan där. Bland övriga forskare fanns Pontus Braunerhjelm, som var vice vd, Magnus Henreksson, institutets nuvarande chef, Stefan Fölster, Eva Meyerson, Erik Mellander, Per Skedinger och Lars Oxelheim. Det fanns få explicita krav på forskarna, utöver att delta i institutets veckovisa seminarier. Vi hade också ett internt möte varje vecka med information om vad som var på gång och diskussioner om institutets inriktning.

Vid IUI:s seminarier serie figureerade mestadels inbjudna externa forskare, men institutets egna forskare presenterade också uppsatser med jämna mellanrum. En deltagare som nästan alltid märktes var Assar Lindbeck, som hade en närmast kuslig förmåga att plocka isär såväl teoretiska som empiriska analyser i sina beståndsdelar. Han ställde frågor om allt möjligt och det var omöjligt att på förhand avgöra om frågan motiverades av att han bara ville ha ett klagörande eller att han identifierat en svaghet i analysen. I slutändan brukade dock resultatet vara att analysen framstod som i bästa fall banal och i sämsta fall feltänkt. Detta gällde såväl uppsatser presenterade av externa gäster som våra egna alster. Assars isärplockande innebar åtminstone för mig en värdefull vidareutbildning i nationalekonomisk forskning. Det var oerhört lärorikt att uppmärksammas på vilka kritiska antaganden som hade förts in i analysen och hur bräckliga resultaten kunde vara om dessa antaganden inte höll.

Men vår seminarierie fick också lite dåligt rykte. En del av de inbjudna forskarna från andra forskningsinstitutioner i Sverige kände sig illa behandlade. Det låg någonting i att stämningen kunde bli ganska dålig när Assar med sina till synes helt oskyldiga frågor hade fått åhörarna runt bordet att tycka att den forskning som presenterades var i princip meningslös. Att det ställdes hårda och kritiska frågor på seminarierna var inte precis unikt för IUI, men kanske var det ovanligt sällan som någon bland åhörarna tog analysen i försvar eller förde fram konstruktiva förslag på hur analysen skulle kunna räddas. Det fanns en tendens att en inbjudan att presentera en uppsats vid vårt seminarium fick åtföljas av ett terapeutiskt samtal efteråt med försäkran om att det inte hade gått riktigt så illa som personen upplevde det.

Under min tid på IUI fokuserades verksamheten på tre forskningsområden: 1) internationell handel, utlandsinvesteringar och företagslokalisering; 2) kompetensförsörjning och ekonomisk tillväxt; samt 3) förutsättningar för välfärdsstaten. Jag rekryterades för att ingå i den grupp som fokuserade på det första området. Utöver mig bestod gruppen av Pontus Braunerhjelm, Gunnar Fors, Mattias Ganslandt, Karl-Markus Modén och Roger Svensson. Så småningom tillkom Lars Persson, institutets nuvarande vice vd, Pehr-Johan Norbäck och Henrik Braconier.

Det var en rolig forskargrupp att tillhöra. Den leddes på ett dynamiskt och informellt sätt av Pontus, som var oerhört effektiv när det gällde att ordna finansiering och se till att det producerades forskningsartiklar och rapporter. Av forskarna i gruppen hade jag mest nära kontakt med Mattias Ganslandt, som var en av institutets doktorander när jag anlände, och sedan Henrik Braconier, när han väl hade börjat på institutet. Att båda dessa liksom jag hade gått forskarutbildningen vid Lunds universitet utgjorde kanske en sammanhållande faktor. Vi ingick i det som på den tiden ibland kallades för "Lundamaffian" och träffas fortfarande för att äta gåsmiddag varje november.

FORSKNING OM MULTINATIONELLA FÖRETAG

IUI var på denna tid helt rätt ställe att vara på om man var intresserad av forskning om multinationella företag. Birgitta Swedenborg hade börjat samla in detaljerad information om svenska multinationella företag på 1970-talet (Swedenborg 1979). Denna insamling hade fortsatt med regelbundna mellanrum och när jag anlände till institutet 1996 så höll data för år 1994 på att sammanställas. Med den informationen fanns det för vissa företag information som sträckte sig från 1960-talet till mitten av 1990-talet och som möjliggjorde användandet av statistiska metoder för paneldata för att analysera olika frågeställningar. Datamaterialet var på den tiden nästan unikt då det innehöll detaljerad information om företa-

gens utländska verksamhet tillsammans med information om den svenska verksamheten, inklusive deras export både inom och utanför koncernen. Numera är detta mindre unikt, eftersom tillgången till detaljerad information om företag och dess anställda samt möjligheterna att kombinera detaljerad information från flera olika källor har ökat dramatiskt under senare år. Men på den tiden kände vi att vi hade möjlighet att studera sådant som bristen på data hade gjort omöjligt på andra ställen där man bedrev forskning om multinationella företag.

Detta var också en tid när den teoretiska litteraturen om internationell handel hade kommit att bli alltmer influerad av frågeställningar inom ekonomisk geografi. Vad som förklarar var rent geografiskt olika typer av verksamhet lokaliseras och vilka faktorer som leder till koncentration av ekonomisk aktivitet i vissa regioner är frågor som då studerades av forskare som Paul Krugman, vilket bidrog till att han tilldelades Sveriges Riksbanks pris i ekonomisk vetenskap till Alfred Nobels minne 2008,¹ och Tony Venables. Denna nya teoribildning passade bättre som utgångspunkt för empiriska studier av de multinationella företagens verksamhet än den mer traditionella handelsteorin.²

Flera av de internationellt tongivande forskare som utvecklade teorin om multinationella företag gästade IUI under de år jag arbetade där. Tony Venables deltog som talare på en av de första IUI-arrangerade konferenser jag deltog i. Jag fick äran att vara *discussant* på den uppsats som han presenterade, en uppsats om direktinvesteringar i Öst- och Centraleuropa som huvudsakligen baserades på en enkätundersökning av västerländska företag som investerat i regionen (Lankes och Venables 1996). Att jag blev introducerad för Tony ledde till att jag så småningom fick möjlighet att vistas vid London School of Economics, där han var professor, på ett EU-finansierat postdok-stipendium – en erfarenhet som kom att betyda mycket för min fortsatta karriär.

En annan ledande forskare som besökte IUI upprepade gånger var James ("Jim") Markusen, författare till några av de mest inflytelserika teoretiska uppsatserna om multinationella företag och som samarbetade med Tony Venables (se t.ex. Markusen 1984 och Markusen och Venables 1998, 2000). Jim hade också varit opponert på min avhandling och hans vistelser vid IUI gav mig möjlighet att diskutera fortsatta forskningsidéer med honom. Han ansträngde sig en hel del för att marknadsföra den forskning som vi bedrev på IUI i olika internationella

1 I den populärvetenskapliga informationen om 2008 års ekonomipris nämns bl.a. en uppsats av Krugman från 1991 som ett av de bidrag som motiverat priset (se www.nobelprize.org/nobel_prizes/economic-sciences/laureates/2008/popular-economicsciences2008-sv.pdf).

2 Under 2000-talet utvecklades teorier som mer explicit modellerade företag och deras investerings- och exportbeslut (Melitz 2003, Helpman m.fl. 2004). Dessa har kommit att tjäna som huvudsaklig utgångspunkt för den senaste tidens empiriska forskning om multinationella företag.

sammanhang. Jim var också intresserad av att testa sina egna teorier empiriskt och uppmuntrade oss att använda IUI:s data för detta ändamål. En av hans teser var att önskan att få bättre tillgång till värdlandets marknad är en starkare drivkraft bakom multinationella företags utlandsexpansion än önskan att få tillgång till billigare arbetskraft. Det faktum att en stor del av försäljningen i de svenska multinationella företagens utländska dotterbolag varken var ämnad för värdlandets marknad eller för den svenska marknaden fick oss att fundera över vad som får företag att investera i produktion för export till tredje land. Det ledde långt senare till en forskningsuppsats om investeringar i exportplattformar (Ekholm, Forslid och Markusen 2007).

BOKPRODUKTION OCH UPPDATERING AV MULTISDATABASEN

En av mina tidiga uppgifter på IUI var att tillsammans med Pontus Braunerhjelm redigera en bok om multinationella företag. Idén att publicera en bok var en källa till en hel del diskussioner på institutet. Några av de mer seniora forskarna ansåg att bokskrivande var bortkastad tid och definitivt inget unga forskare borde ägna sig åt. Unga forskare borde istället helt fokusera på att få ut sina forskningsartiklar i vetenskapliga tidskrifter, för det är endast dessa som är vetenskapligt meriterande och därmed behjälpliga i forskarens akademiska karriär. Jag lyssnade till argumenten om bortkastad tid, men tyckte att jag inte gärna kunde motsätta mig att agera redaktör eftersom jag ändå hade anställts för att aktivt bidra till institutets forskning om multinationella företag – inklusive att sprida information om den – och dessutom var förskonad från att behöva undervisa, vilket typiskt sett tar mycket av unga forskares tid på universitetsinstitutioner.

Merparten av artiklarna i boken skulle skrivas av IUI:s forskare och baseras på det unika datamaterial som institutet satt på. Skrivandet engagerade stora delar av institutet under 1996 och 1997 och boken kom ut 1998 på Kluwers förlag med titeln *The Geography of Multinational Firms*. Jim Markusen bidrog med en teoretisk uppsats och en av de uppsatser som Pontus bidrog med var samförfattad med Robert E. Lipsey, en amerikansk ekonom som hade skrivit några av de mest citerade empiriska uppsatserna om multinationella företag.

Vårt avtal med förlaget var ganska dåligt. Det stipulerade att vi skulle leverera manuskriptet i en form så att det var färdigt att trycka, vilket skapade en hel del arbete eftersom olika författare skrev i olika ordbehandlingsprogram. Ett av mina mindre lyckade beslut var att leverera hela manuskriptet i Scientific WorkPlace, som bygger på LaTeX, eftersom det var vad alla seriösa forskare tycktes använda på den tiden. Det är dock inte ett särskilt användarvänligt program och utan

hjälp av Karl-Markus Modén, som var väl bevandrad i LaTeX, är det möjligt att vi hade fått börja om från början, med något annat program.

Boken såldes till ett pris som var så högt att det nog utöver IUI, som hade åtagit sig att köpa ett antal exemplar, nästan bara var bibliotek som köpte den. Alla som bidrog till boken fick ett antal av dem som IUI köpte. Under flera år efter att boken kommit ut fick jag, liksom gissningsvis de övriga som bidrog till boken, en strid ström av förfrågningar från forskare som undrade om jag hade boken på lager och skulle kunna skicka dem ett exemplar. Eftersom den var så dyr ville de, som jag säkert förstod, inte gärna köpa den. Men våra lager av boken började ta slut på ett tidigt stadium och snart utbröt något av en huggsexa om de få kvarvarande exemplaren. Jag minns att jag själv kände mig tvungen att ta hem ett av mina exemplar för att försäkra mig om att åtminstone ha en bok kvar. Sammantaget blev bokarbetet en nyttig erfarenhet, såväl intellektuellt som praktiskt.

En annan uppgift jag fick på IUI var att uppdatera databasen om multinationella företag med information för år 1998. Erfarenheterna från tidigare enkäter talade för att skicka ut enkäten efter att företagen hade färdigställt sina årsredovisningar under våren 1999. Mycket av arbetet med att utforma och testa den nya enkäten ägde därför rum hösten 1998 och vårvintern 1999. Till min hjälp fick jag en nyrekryterad forskningsassistent, Marie Hesselman, som kom att bli en mycket god vän.

Marie och jag ägnade hösten 1998 åt att åka till huvudkontoren för några av de stora svenska multinationella företagen för att få synpunkter på utformningen av gamla och potentiella nya frågor i enkäten. Det krävdes inte många möten för att inse att det skulle bli en utmaning att få till en enkät som både gick att svara på och som skulle addera värdefull information till det datamaterial som redan samlats in. Många av de existerande frågorna använde begrepp som inte riktigt överensstämde med hur företagen själva redovisade sin verksamhet. Av förklarliga skäl ville inte företagen avsätta omfattande resurser för att göra särskilda beräkningar för att passa vårt sätt att ställa frågor. Flera företag hänvisade dessutom till att de hade styrelsebeslut på att inte lägga några resurser på att svara på företagsenkäter över huvud taget. Jag drog slutsatsen att den viktigaste förändringen av enkäten från tidigare undersökningar var att stryka frågor. Men samtidigt var det förstås viktigt att undvika att avbryta en tidsserie som skulle kunna ge värdefull information om hur företagen anpassade verksamheten till förändringar av olika slag. Det gällde alltså att stryka rätt frågor och försöka övertyga företagen att fortsätta svara på de frågor som låg till grund för värdefulla tidsserier.

Ett annat problem var att flera av de multinationella företag som tidigare varit med i undersökningen hade kommit att bli utländska som en konsekvens av uppköp av eller fusionering med ett utländskt företag. Det innebar att utgångspunk-

ten att undersöka svenska multinationella företag tvingade oss att avbryta en lång tidsserie med information om flera av de stora företagen.

Det såg alltså inte helt ljus ut inför undersökningen av svenska multinationella företags verksamhet 1998.³ En ytterligare faktor som Marie och jag hade att beakta var önskemål om att inkludera helt nya frågor i enkäten. Några av de nya forskarna på institutet var intresserade av multinationella företags verksamhet, särskilt Pehr-Johan Norbäck och Lars Persson. Pehr-Johan hade liksom jag använt institutets multibase i sitt avhandlingsarbete och var därmed väl insatt i vilken information som hittills fanns tillgänglig. Med Lars delade han intresse för att förstå hur företag som verkade på koncentrerade marknader agerade i olika sammanhang, bland annat när det gäller uppköp och fusioner.

Ett antal möten ordnades under hösten 1998 för att diskutera vilka nya frågor som eventuellt skulle kunna tillkomma för att ge relevant information om de nya forskarnas forskningsfrågor. Som jag minns det involverade samtliga dessa möten genomgångar på tavlan av duopolmodeller av Lars och Pehr-Johan. Jag lärde mig en hel del om oligopolteori, men dessa genomgångar förde mig inte nämnvärt närmare någon konkret fråga som skulle kunna ställas till alla i ett utskick som omfattade flera hundra företag. Jag gav till slut upp och deklarerade att det inte skulle bli några nya frågor, utöver några om vilka valutor företagen fakturerade i som Mattias Ganslandt hade begärt att få med och några om utbildningsnivån på anställda i olika delar av bolagen som jag själv ville ha med.

EN VÅRTERMIN I LONDON

Som tidigare nämnts fick jag möjlighet att vistas som postdok vid London School of Economics under våren 1999. Vistelsen sammanföll delvis med arbetet med enkäten om de multinationella företagens verksamhet och därför åkte jag en hel del mellan Stockholm och London. Men vistelsen gav upphov till nya viktiga kontakter och ny forskningsinspiration. Formellt sett var min postdoktjänst förlagd till ett forskningscenter, Centre for Economic Performance (CEP). Lokalerna var i dåligt skick och under merparten av min vistelse var jag tvungen att arbeta i överrock och vantar på grund av den dåliga isoleringen. Men arbetsmoralen var extremt hög på centret och nästan varje dag kom en ny toppforskare på besök för att hålla seminarium. De månader som jag vistades vid CEP kom därför att bli mycket produktiva.

Forskningsmässigt hade jag under denna period kommit att intressera mig för arbetsmarknadseffekterna av de multinationella företagens utlandsexpansion. Frågan om hur sysselsättning och löner påverkades av utlandsverksamheten hade

3 Resultaten från undersökningen finns dokumenterade i Ekholm och Hesselman (2000).

förstås ställts i flera tidigare studier baserade på det svenska datamaterialet, men utan något tydligt teoretiskt ramverk som underlättade tolkningen av resultaten. Jag hade dock stött på en uppsats av Matthew Slaughter (2000), en av Paul Krugmans doktorander vid MIT, som jag tyckte använde en lovande ansats. Han utnyttjade branschaggregerad amerikansk data för att skatta om arbetskraften i de utländska dotterbolagen utgjorde prissubstitut eller priskomplement till arbetskraften i moderbolagen i USA. Hans analys gjorde det med andra ord möjligt att uttala sig om hur en höjning av priset på arbetskraft på ett ställe där bolagen var verksamma påverkade bolagens betalningsvilja för arbetskraft på de andra platser där de var etablerade. Tillsammans med Henrik Braconier använde jag en liknande ansats för att skatta huruvida arbetskraften i olika delar av de svenska multinationella företagen var prissubstitut eller priskomplement (Braconier och Ekholm 2000). Våra resultat tydde på att arbetskraften i de svenska delarna av företagen var prissubstitut för arbetskraft i dotterbolag i höginkomstländer så att när lönerna blev högre i Sverige så steg betalningsviljan för arbetskraft i andra typiska höglöneländer, men inte för arbetskraft i dotterbolag i låginkomstländer. Det tydde på att företagen använde liknande typ av arbetskraft i andra höginkomstländer som de gjorde i Sverige, men att arbetskraften i låginkomstländer inte direkt konkurrerade med de anställda i moderbolagen.

Denna uppsats, som kom till under vistelsen i London, kom att bli startskottet på en mer omfattande forskningsproduktion om hur efterfrågan på olika typer av arbetskraft påverkas av olika former av globalisering. Detta arbete ledde sedan till att jag som extern forskningsledare under några år ledde ett projekt på SNS om svensk arbetsmarknad och globalisering. Projektet resulterade bland annat i en rapport om outsourcing (Ekholm 2006) och att jag som ordförande för 2007 års Valfärdsråd publicerade en rapport om globaliseringens utmaningar för den svenska välfärdsstaten (Ekholm, Andersen, Bigsten och Vlachos 2007).

En annan konsekvens av vistelsen i London var att jag blev involverad i ett projekt lett av Tony Venables om att skriva en lärobok om multinationella företag, avsedd för forskarutbildningen i nationalekonomi (Barba Navaretti och Venables 2004). En relativt stor grupp forskare var involverade i detta projekt och vi träffades under lång tid på olika platser i Europa för att diskutera upplägg och gå igenom kapitelutkast. Jag kände viss stolthet när Pehr-Johan en gång ville göra mig uppmärksam på att det hade kommit ut en bra lärobok om multinationella företag som innehöll ett kapitel, kapitel 6, som gav en utmärkt översikt över den empiriska forskningslitteraturen. Jag förklarade att just det kapitlet hade jag själv varit med och skrivit.

HUVUDKONTORSLOKALISERING

Ett forskningsprojekt – om nu projekt är rätta termen – som jag har ett starkt minne av från tiden på IUI är det som handlade om multinationella företags huvudkontorslokalisering. Var multinationella företag väljer att förlägga sina huvudkontor var en brännbar fråga i slutet av 1990-talet. Dels hade, som tidigare nämnts, ett antal uppköp och fusioner lett till att tidigare svenska företag hade kommit att bli utländska genom att huvudkontoret i den nya företagsgruppen förlades utanför Sverige. Det kanske mest uppenbara exemplet är fusionen mellan Asea och Brown Boveri som ledde till företaget ABB med säte i Schweiz. Dels hade ett antal företag flyttat eller övervägt att flytta hela eller delar av huvudkontorets verksamhet utan att det föregåtts av någon företagsaffär. Mest uppmärksammat var kanske utspelen kring Ericssons huvudkontor, där delar av dess funktioner kom att förläggas till London under några år.

Debatten kring vad som krävs för att attrahera stora företags huvudkontor väckte förstås intresse hos oss som höll på med multinationella företag. Jag hade själv intresserat mig en del för just huvudkontorsverksamhet i mitt avhandlingsarbete genom att studera den tjänstehandel som förekommer inom företag när huvudkontorstjänster som ledning, FoU och marknadsföring används av utländska delar av företaget (Ekholm 1998). Jag ansåg att detta var en förbisedd del av det internationella handelsutbytet.

Frågan om vad som attraherar företags huvudkontor och hur illa det är ur samhällsekonomisk synvinkel om de väljer att flytta utomlands diskuterades vid luncher och kaffepauser. Under en sådan diskussion kom Mattias Ganslandt och jag på att vi hade osedvanligt lättillgänglig information om var de svenska multinationella företagens huvudkontor låg eftersom vi hade skickat enkäter till dem och adresserat dem till just företagens huvudkontor.

Fyllda av entusiasm plockade vi fram adresslistan till det senaste enkätutskicket, kopierade upp en karta över Sverige med postnummer angivna och skaffade flera askar med knappnålar. Kartan över Sverige tejpades upp på, som jag minns det, Mattias kontor och sedan hjälptes vi åt att sätta knappnålar vid de postnummer som figurerade på adresslistan över de multinationella företagens huvudkontor.

Här bör tilläggas att enkäten skickades ut ganska brett, även till företag som enbart hade försäljningsbolag utomlands och till sådana som av olika skäl miss-tänktes vara multinationella men som visade sig enbart ha verksamhet i Sverige. Det blev alltså ganska många knappnålar som fick tryckas in i väggen och hela exercisen tog betydligt längre tid än vad Mattias och jag hade räknat med.

Dessutom var det svårt att se något annat tydligt mönster än att det var ytterst få huvudkontor som låg i norra delen av landet. Från Stockholm och söderut var

det dock till slut i princip en matta av knappålar, med tydliga ansamlingar i de tre storstadsregionerna. Mattias och jag drog slutsatsen att det var svårt att se något särskilt intressant när man studerar en ögonblicksbild av var företags huvudkontor ligger. Ett företags huvudkontor tenderar att ligga där företaget uppstod en gång i tiden och företag tenderar att uppstå där det finns människor och ekonomisk aktivitet i största allmänhet. Om man studerar en ögonblicksbild av var företags huvudkontor ligger kommer man huvudsakligen att se en återspeglning av var den ekonomiska aktiviteten sker.

Man kan förstås försöka kontrollera för omfattningen av ekonomisk aktivitet i största allmänhet och därigenom fånga var det finns fler respektive färre huvudkontor än vad man skulle förvänta sig baserat på regionens ekonomiska betydelse. Mattias och jag försökte använda vad som då var sofistikerad mjukvara för geospatial analys för att studera huvudkontorslokalisering ur denna synvinkel, men det ledde inte till några klara slutsatser.

Vi bestämde att pröva en ny vinkel. För att kunna ringa in vilka faktorer som attraherar huvudkontor borde det kunna vara mer informativt att studera fall där ett företag väljer att flytta sitt huvudkontor. Men då behövde vi förstås följa företagen över tid och hitta fall där adressen ändrats från en enkätomgång till en annan. Att följa företagen över tid på detta sätt och kontrollera om en adressändring verkligen innebar en huvudkontorsflytt var ett rätt så tidsödande arbete.

I slutändan hade vi lyckats identifiera ett drygt tiotal fall av huvudkontorsflytt – ett alltför litet antal för att lämpa sig för statistisk analys. Dessutom innefattade detta begränsade antal svårtolkade fall som en flytt från en adress till en annan inom en och samma storstadsregion och en flytt från en mindre ort till en annan mindre ort i landet – orter så små att varken Mattias eller jag någonsin hade hört talas om dem. Ungefär här började vi tappa intresset för projektet och vände våra respektive intressen åt andra håll. Det var ju också så att vårt initiala intresse handlade om vad som eventuellt fick företag att flytta huvudkontor från Sverige och vad det kunde innebära för svensk ekonomi. Exemplet på huvudkontorsflytt inom landet kunde på sin höjd ge kunskap om hur regionala skillnader vad gäller sådant som tillgång till arbetskraft och infrastruktur påverkar lokaliseringen.

Men frågan om huvudkontorslokalisering levde ändå kvar på institutet. Särskilt Pontus kom att bedriva forskning på området. Han tillgrip den djärva metoden att helt enkelt fråga ett antal multinationella företag vilka faktorer de ansåg var viktiga för beslutet om huvudkontorslokalisering (Braunerhjelm och Lindquist 1999). Utifrån företagens svar kunde man sluta sig till att de ansåg att närhet till kunder, regelverk och ekonomisk politik, fördelaktiga individuella skatter samt goda transportmöjligheter var relativt viktiga faktorer. Närhet till leverantörer, konkurrenter och FoU-center samt fördelaktig bolagsskatt ansågs vara relativt sett mindre viktiga faktorer.

Som jag minns det var jag själv ganska förvånad över att individuell beskattning hamnade så högt upp på listan över viktiga faktorer bakom huvudkontorslokalisering. Skatter hade visserligen figurerat ymnigt i debatten kring huvudkontorens lokalisering med argumentet att den höga individuella beskattningen gjorde det svårt att rekrytera chefer och specialister. Men jag trodde ändå att det var osannolikt att ett företag skulle välja att flytta just sitt huvudkontor av detta skäl, eftersom det endast skulle lätta på skattetrycket för en liten grupp i toppen av koncernen. Men framträdande näringslivspersoner som Handelsbankens styrelseordförande Tom Hedelius och Ericssons vd Lars Ramqvist hade inte gjort någon hemlighet av att de ansåg att den individuella beskattningen i Sverige var en avgörande faktor bakom flytten av delar av Ericssons huvudkontor till London.⁴ Samtidigt får man konstatera att Ericssons huvudkontor så småningom kom att flyttas tillbaka till Sverige, så i slutändan måste det ha varit andra faktorer som var avgörande för åtminstone det företaget. Som Henrekson och Öhrn (2011) visade avtog också trenden till utflyttning, för att en bit in på 2000-talet framstå som ganska stabil.

NOITS BLIR TILL

En viktig tilldragelse för den nordiska forskningen om internationell ekonomi var etablerandet av konferensserien Nordic International Trade Seminars (NOITS). Det började som en idé hos Karen Helene Ulltveit-Moe (på den tiden Midelfart Knarvik), då vid Handelshögskolan i Bergen och numera professor vid Oslo universitet, och den framlidne Johan Torstensson, en mycket lovande forskare med hemvist vid Lunds universitet. De hade båda två erfarenheter av att delta i workshops med andra unga europeiska forskare och var övertygade om att kvaliteten på forskningen som bedrevs i de nordiska länderna skulle kunna höjas om unga forskare fick möjlighet att presentera sina alster inför varandra och för etablerade forskare på ett någorlunda tidigt stadium. Karen Helene och Johan bjöds in till IUI, där de fick möjlighet att utveckla sina planer.⁵ IUI ställde också upp med finansiering och administration av den konferens som kom att bli startpunkten för NOITS, en konferens i mars 1998 på Långholmens hotell (det gamla fängelset). Som särskilt inbjudna framstående icke-nordiska forskare var Tony

4 Se t.ex. *Affärsvärlden* (1998) och *Dagens Nyheter* (1997).

5 Karen Helenes vistelser ledde också till flera gemensamma forskningsalster, bl.a. en uppsats baserad på svenska data om i vilken utsträckning utländska direktinvesteringar leder till internationella FoU-spillovers (Braconier, Ekholm och Midelfart Knarvik 2001). Det var också hon och jag som tillsammans skrev kapitel 6 i läroboken om multinationella företag (Barba Navaretti och Venables 2004).

Venables och Gianmarco Ottaviano, som då var en ung lovande forskare från Bocconiuniversitetet i Milano och Université Catholique de Louvain i Louvain-la-Neuve.

Formatet med huvudfokus på juniora forskare, dvs. doktorander och nydisputerade, och ett antal särskilt inbjudna framstående icke-nordiska forskare som presenterar forskning på forskningsfronten har överlevt till denna dag. Det råder nog ingen tvekan om att denna konferensserie har haft betydelse för många unga forskare i internationell ekonomi i Norden och att den har främjat samarbetet mellan nordiska forskningsinstitutioner.

När den första NOITS-konferensen ägde rum på våren 1998 hade Johan Torstensson tragiskt nog gått bort. Dödsfallet inträffade i januari 1998, dvs. ett par månader före konferensen. Det föregicks visserligen av ett antal sjukhusvister, men kom ändå plötsligt och som en chock för mig och säkert för många andra. Vi var flera på IUI som umgicks och samarbetade med Johan och som påverkades starkt av såväl dramatiken kring hans sjukdomsvister som hans plötsliga bortgång. Alldeles före bortgången hade Johan blivit erbjuden och accepterat att jobba på IUI. Jag hade sett fram emot att återigen få bli arbetskamrat med en av mina närmaste medförfattare och den som hade hjälpt mig mest med mitt avhandlingsarbete vid Lunds universitet. Så blev det nu inte, utan istället kom jag att få ta hans plats i organisationskommittén för NOITS.

SLUTORD

De fyra och ett halvt år som jag jobbade på IUI har format mig som person, som forskare och som ekonom. Att hamna i en så pass forskningsinriktad miljö tidigt i karriären möjliggjorde ett fortsatt lärande som jag vid den tidpunkten behövde för att kunna bedriva ordentlig forskning. Institutet befolkades också av personer som deltog aktivt i den ekonomisk-politiska debatten, vilket inte var fallet i särskilt stor utsträckning i Lund. Det gjorde att det intresse för ekonomisk politik, som var det som ursprungligen hade lockat mig till doktorandstudier i nationalekonomi, fick näring. Att jobba på IUI var att vara i ständig diskussion med kollegor om såväl lämpliga ekonometriska metoder som dagsaktuella frågor om ekonomiska problem och föreslagna reformer. Det var roligt och utvecklande.

Att jag så småningom kom att lämna den akademiska forskningen för ekonomiskt-politiskt beslutsfattande – först på Riksbanken och sedan på Finansdepartementet – var delvis en konsekvens av att jag vid sidan om den rena forskningen kom att involvera mig alltmer i policyanalys och policyrådgivning. IUI tillhandahöll en miljö där båda dessa sidor av mig fick utvecklas och gav mig därigenom en god grund att stå på. Det finns inte många arbetsplatser där högkvalitativ forskning bedrivs sida vid sida med relevant policyanalys och deltagan-

de i den ekonomisk-politiska debatten. Förhoppningsvis fortsätter institutet att tillhandahålla en sådan miljö för dem vars intresse för forskning i nationalekonomi bottnar i intresset för ekonomisk politik.

REFERENSER

- Affärsvärlden* (1998), "Tom Hedelius: Räkna med flytt", 21 januari, www.af-farsvarlden.se/bors-ekonominyheter/tom-hedelius-rakna-med-flytt-6719686.
- Barba Navaretti, Giorgio och Anthony J. Venables tillsammans med Frank G. Barry, Karolina Ekholm, Anna M. Falzoni, Jan I. Haaland, Karen Helene Midelfart och Alessandro Turrini (2004), *Multinational Firms in the World Economy*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Braconier, Henrik och Karolina Ekholm (2000), "Swedish Multinationals and Competition from High- and Low-Wage Locations". *Review of International Economics*, vol. 8, nr 3, 448–461.
- Braconier, Henrik, Karolina Ekholm och Karen Helene Midelfart Knarvik (2001), "In Search of FDI-Transmitted R&D Spillovers: A Study Based on Swedish Data". *Review of World Economics*, vol. 137, nr 4, 644–665.
- Braunerhjelm, Pontus och Karolina Ekholm (1998), *The Geography of Multinational Firms*. Boston, Dordrecht och London: Kluwer Academic Publishers.
- Braunerhjelm, Pontus och Tobias Lindquist (1999), "Utvandrarna – effekter och drivkrafter bakom huvudkontorsflytten". *Ekonomisk Debatt*, vol. 27, nr 8, 483–497.
- Dagens Nyheter* (1997), "Skatten kan få Ericsson att flytta", 5 april, www.dn.se/arkiv/inrikes/skatten-kan-fa-ericsson-att-flytta/.
- Ekholm, Karolina (1995), *Multinational Production and Trade in Technological Knowledge*. Doktorsavhandling. Lund Economic Studies No. 54. Lund: Nationalekonomiska institutionen, Lunds universitet.
- Ekholm, Karolina (1998), "Headquarter Services and Revealed Factor Abundance". *Review of International Economics*, vol. 6, nr 4, 545–553.
- Ekholm, Karolina (2006), *Ordning och reda om outsourcing – hur påverkar globaliseringen svensk ekonomi?* Stockholm: SNS Förlag.
- Ekholm, Karolina (2018), "Pontus och forskning om multinationella företag". I Johan Eklund och Pernilla Norlin, red., *Festskrift till Pontus Braunerhjelm*. Stockholm: Entreprenörskapsforum.
- Ekholm, Karolina, Torben Andersen, Arne Bigsten och Jonas Vlachos (2007), *Svensk välfärd och globala marknader*. Välfärdsrådets rapport 2007. Stockholm: SNS Förlag.
- Ekholm, Karolina, Rikard Forslid och James R. Markusen (2007), "Export-Platform Foreign Direct Investment". *Journal of the European Economic Association*, vol. 5, nr 4, 776–795.

- Eckholm, Karolina och Marie Hesselman (2000), "The Foreign Operations of Swedish Manufacturing Firms: Evidence from a Survey of Swedish Multinationals 1998". IFN Working Paper nr 540. Stockholm: Institutet för Näringslivsforskning.
- Helpman, Elhanan, Mark J. Melitz och Stephen R. Yeaple (2004), "Export versus FDI with Heterogeneous Firms". *American Economic Review*, vol. 94, nr 1, 300–316.
- Henrekson, Magnus och Nina Öhrn (2011), "Fortsätter huvudkontoren att flytta ut?". *Ekonomisk Debatt*, vol. 39, nr 1, 29–38.
- Krugman, Paul (1991), "Increasing Returns and Economic Geography". *Journal of Political Economy*, vol. 99, nr 3, 483–499.
- Lankes, Hans-Peter och Anthony J. Venables (1996), "Foreign Direct Investment in Economic Transition: The Changing Pattern of Investment". *Economics of Transition*, vol. 4, nr 2, 331–370.
- Markusen, James R. (1984), "Multinationals, Multi-Plant Economies, and the Gains from Trade". *Journal of International Economics*, vol. 16, nr 2, 205–226.
- Markusen, James R. och Anthony J. Venables (1998), "Multinational Firms and the New Trade Theory". *Journal of International Economics*, vol. 46, nr 2, 183–203.
- Markusen, James R. och Anthony J. Venables (2000), "The Theory of Endowment, Intra-Industry and Multinational Trade". *Journal of International Economics*, vol. 52, nr 2, 209–235.
- Melitz, Mark J. (2003), "The Impact of Trade on Intra-Industry Reallocations and Aggregate Industry Productivity". *Econometrica*, vol. 71, nr 6, 1695–1725.
- Slaughter, Matthew (2000), "Production Transfer within Multinational Enterprises and American Wages". *Journal of International Economics*, vol. 50, nr 2, 449–472.
- Swedenborg, Birgitta (1979), *The Multinational Operations of Multinational Firms: An Analysis of Determinants and Effects*. Stockholm: Almqvist & Wicksell.

FÖRFATTARPRESANTATION

Fotograf: Kristian Pohl/
Regeringskansliet

Karolina Ekholm är professor vid Nationalekonomiska institutionen, Stockholms universitet. Hon disputerade vid Lunds universitet år 1995 och anställdes som forskare vid Industriens Utredningsinstitut (nuvarande IFN) året efter. År 2000 anställdes hon som forskare och lärare vid Nationalekonomiska institutionen, Handelshögskolan i Stockholm, där hon blev docent år 2001. Hon anställdes 2006 vid Nationalekonomiska institutionen på Stockholms universitet, där hon blev professor 2010. Under åren 2004–2009 verkade hon som extern forskningsledare vid Studieförbundet Näringsliv och Samhälle (SNS) och hon var medlem i Ekonomiska rådet, vilket bistod Finansdepartementet och Konjunkturinstitutet med vetenskapliga råd 2001–2007. Hon ingick som ledamot i Finanspolitiska rådet 2007–2009. Mellan 2009 och 2014 ingick hon i Riksbankens direktion som en av fem vice riksbankschefer. Efter riksdagsvalet 2014 utnämndes hon till statssekreterare till finansminister Magdalena Andersson, en post hon innehade till januari 2019.

Karolina Ekholms forskning har i första hand fokuserat på internationell handel och internationella investeringar. Hennes viktigaste bidrag har handlat om hur de multinationella företagens verksamhet påverkar ekonomin. Hon har publicerat artiklar i tidskrifter som *Journal of the European Economic Association*, *Journal of International Economics*, *Economic Journal* och *European Economic Review*. Hon är medlem i forskarnätverken Centre för Economic Policy Research (CEPR) och CESifo.